

**QON TOMIR PROTEZLARINING BIOKOMPATIBIL MATERIALLAR BILAN
ALMASHTIRILISHINING NATIJALARI
(EKSPERIMENTAL VA KLINIK TAHLIL)**

Azimova Ruxshona

*Alfraganus universiteti Tibbiyot fakulteti
Davolash ishi yo'nalishi talabasi*

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 29.08.2024

Revised: 30.08.2024

Accepted: 31.08.2024

KALIT SO'ZLAR:

Qon tomir
protezlar,
biokompatibil
materiallar,
gemodinamika,
tromboz, eksperimental
tahlil, klinik kuzatuv,
biomateriallar, sun'iy
implantlar

Ushbu maqolada qon tomir protezlarining zamonaviy biokompatibil materiallar bilan almashtirilishi natijasida kuzatilgan eksperimental va klinik ko'rsatkichlar tahlil qilingan. Protez materiallarining biotuzilmasi, gemodinamik mosligi, to'qimalar bilan integratsiyasi va yallig'lanish reaksiyasini keltirib chiqarmasligi — ularning muvaffaqiyatli qo'llanilishining asosiy omillaridir. Tadqiqotda turli xil polimer, kompozit va nanostrukturali materiallar asosida ishlab chiqarilgan protezlarning hayvonlar ustidagi tajribalari hamda klinik bemorlar guruhidagi amaliy qo'llanish tajribalari solishtirildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ilg'or biokompatibil materiallar trombogenez xavfini kamaytiradi, protezning uzoq muddatli faoliyatini ta'minlaydi va qayta operatsiya ehtimolini sezilarli darajada pasaytiradi.

So'nggi yillarda yurak-qon tomir tizimi kasalliklarining ortishi protezlashtirish jarayonlariga bo'lgan ehtiyojni keskin oshirmoqda. Aorta, femoral, karotis kabi asosiy qon tomirlarning aterosklerotik yoki travmatik shikastlanishlari davolashda sun'iy qon tomir protezlarining qo'llanilishi kengaydi. Ammo protezlarning uzoq muddatli funktsionalligini ta'minlash, organizm tomonidan rad etilmasligini kafolatlash va yallig'lanish reaksiyalarining oldini olish uchun ularda ishlatiladigan materiallar yuqori darajada biokompatibil bo'lishi lozim.

Biokompatibil materiallar — bu organizmga zarar yetkazmaydigan, immun javobni minimal darajada keltirib chiqaradigan va o'zining mexanik xossalari bilan tabiiy to'qimalarga mos keladigan moddalardir. Zamonaviy tibbiyotda politetrafloroetilen (PTFE), polietilen tereftalat (Dacron), poliuretan, kollagen asosli kompozitlar va hatto nanomateriallar kabi turli xil biomateriallar ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilmoqda.

Ushbu maqolada protez materiallarining biologik moslashuvchanligi, to'qima regeneratsiyasiga ta'siri, trombogenez xavfi va klinik samaradorligi bo'yicha eksperimental

va klinik tadqiqot natijalari tahlil qilinadi. Shuningdek, yangi avlod biomateriallarning afzalliklari va ularni amaliyotga joriy etishdagi muammolar muhokama qilinadi. Maqsad — samarali, xavfsiz va uzoq muddatli ishlovchi qon tomir protezlarini tanlash va ularni qo'llash bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdir.

Qon tomir protezlari yurak-qon tomir tizimi kasalliklarini jarrohlik yo'li bilan davolashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ateroskleroz, anevrizma, travmatik shikastlanishlar yoki tug'ma nuqsonlar oqibatida zararlangan tomirlar o'rniga sun'iy protezlar o'rnatilishi bemorning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Biroq bunday protezlarning organizm tomonidan qanday qabul qilinishi, ularning uzoq muddatli ishlash salohiyati va asoratlari xavfi kabi omillar ularning sifatiga bevosita bog'liq. Shu sababli protezlar ishlab chiqarishda ishlatiladigan materiallarning biokompatibil xususiyatlari doimo ilmiy tahlil va tadqiqotlarning e'tiborida bo'lib kelmoqda.

So'nggi yillarda protezlar uchun ishlatiladigan biokompatibil materiallar sezilarli darajada takomillashtirildi. Bu materiallar organizm to'qimalari bilan yaxshi integratsiyalashadi, yallig'lanish reaksiyalarini kamaytiradi, immun javobni cheklaydi va tromboz xavfini pasaytiradi. Ular orasida politetrafloroetilen (PTFE), Dacron (polietilen tereftalat), biodegradatsiyalanuvchi polimerlar (masalan, polilaktik va poliglikolik kislotalar), nanokompozitlar va biologik oqsillar asosidagi materiallar mavjud. Har birining o'ziga xos afzallik va cheklovlari mavjud, ammo ularning barchasi bir maqsad — qon tomir protezlarining xavfsizligini va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

PTFE yuqori darajadagi silliqlikka ega bo'lib, qon bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqada uzoq muddat saqlanishi mumkin. Dacron esa mexanik mustahkamligi yuqori bo'lgan material sifatida katta diametrli tomirlarda ishlatiladi. Biodegradatsiyalanuvchi materiallar esa vaqt o'tishi bilan organizm tomonidan so'riladi va ularning o'rnini regeneratsiyalangan tabiiy to'qima egallaydi. Bu esa asosan yosh bemorlarda yoki uzoq muddatli yallig'lanish xavfi yuqori bo'lgan holatlarda qo'llaniladi. Nanokompozit materiallar protez sirtini yanada yaxshilaydi, hujayralar o'sishini rag'batlantiradi va trombozga qarshi xususiyatga ega. Biologik materiallar esa tananing o'z to'qimalariga yaqinligi sababli hujayra integratsiyasini engil o'tkazadi.

Eksperimental tadqiqotlar, ayniqsa hayvon modellarida olib borilgan tajribalar, yuqorida qayd etilgan materiallarning samaradorligini baholashda asosiy omil hisoblanadi. Masalan, sichqonlar va quyonlar ustida o'tkazilgan tadqiqotlarda PTFE va Dacron materiallarining sirtiga gialuron kislotasi yoki heparin singari antikoagulyantlar qoplanganida, bu protezlar endotelial hujayralar bilan tezroq va barqarorroq integratsiyalashgani kuzatilgan. Bu esa tromb hosil bo'lishi xavfini kamaytirgan va protezning xizmat muddatini uzaytirgan. Shuningdek, nanokompozit qoplamalarning antibakterial xususiyatlari ham alohida ahamiyatga ega. Laboratoriya sharoitida ushbu qoplamalarning antibiotiklarga chidamli bakteriyalarga qarshi kurashda samaradorligi qayd etilgan. Bunday texnologiyalar infeksiya

=====

xavfini kamaytirish, protezlarning uzoq muddat ishlashini ta'minlash va bemorlar uchun xavfsizlikni oshirishda foydali bo'lmoqda.

Klinik tadqiqotlar natijalari esa ushbu materiallar amaliyotda qanday natija berishini ko'rsatib beradi. 200 nafar bemor ishtirokida o'tkazilgan klinik kuzatuvda PTFE asosidagi protezlarning 92% hollarda 12 oy ichida o'tkazuvchanligini saqlab qolganligi aniqlangan. Asoratlar darajasi, jumladan, infeksiya va tromboz holatlari esa juda past — 5% dan kam bo'lgan. Shuningdek, Dacron materialidan tayyorlangan protezlar aorta anevrizmasi operatsiyalarida muvaffaqiyatli qo'llanilib, ikki yillik kuzatuv davomida bemorlarning 88% ida ijobiy natija qayd etilgan.

Yana bir muhim yo'nalish bu regenerativ tibbiyotga asoslangan protezlar — ya'ni bemorning o'zidan olingan autolog hujayralar bilan qoplangan protezlar ishlab chiqarishdir. Ular yordamida protez organizmga begona modda sifatida qabul qilinmaydi, balki tabiiy to'qima sifatida shakllanishi mumkin. Bunday yondashuv yallig'lanish darajasini minimal darajagacha tushiradi va uzoq muddatli foydalanish imkonini beradi.

Shunga qaramay, mavjud biokompatibil protezlar hamma hollarda ham mukammal emas. Ularning narxi yuqoriligi, ishlab chiqarishdagi murakkablik, har bir bemor organizmiga individual moslashtirish ehtiyoji va ba'zi hollarda yuzaga keladigan biokimyoviy nojo'ya ta'sirlar muhim muammolar bo'lib qolmoqda. Masalan, ba'zi hollarda qoplama materiallari vaqt o'tishi bilan yemiriladi yoki sirtida mikroorganizmlar to'planib, infeksiya xavfini oshiradi. Bu esa uzoq muddatli kuzatuv va monitoringni talab qiladi.

Kelajakda ushbu sohada bir qancha istiqbolli yo'nalishlar mavjud. Ular orasida 3D-bioprinting texnologiyalari yordamida bemorning o'z hujayralaridan foydalangan holda protez tayyorlash, sun'iy intellekt yordamida protez modellarini tanlash, individual biomateriallar ishlab chiqish va regeneratsiyalanuvchi protezlarni takomillashtirish kutilmoqda. Bundan tashqari, sun'iy hujayralar, biofaol qoplamalar va gen terapiyasi bilan integratsiyalashgan protezlar inson organizmi bilan yanada uyg'unlashgan holatda ishlashi mumkin.

Qon tomir protezlarida biokompatibil materiallardan foydalanish bu sohadagi tibbiy innovatsiyalarning asosiy tayanchi bo'lib qolmoqda. Ularning samaradorligi ilmiy tajribalar va amaliyotda o'z isbotini topgan. Bu yo'nalishdagi izlanishlar davom etmoqda va yaqin yillarda bunday protezlarning sifat jihatdan yangi avlodlari paydo bo'lishi kutilmoqda.

Qon tomir protezlarining biokompatibil materiallar bilan almashtirilishi yurak-qon tomir tizimi kasalliklarini davolashda muhim bosqich hisoblanadi. Olib borilgan eksperimental va klinik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy materiallar — xususan, PTFE, Dacron, biodegradatsiyalanuvchi polimerlar va nanokompozitlar — bemorning hayot sifatini oshirish, protezning uzoq muddat xizmat qilishini ta'minlash va asoratlar xavfini kamaytirishda katta rol o'ynaydi. Ayniqsa, sirt qoplamalari, antikoagulyant va antibakterial impregnatsiyalar orqali protezlarning biokompatibiligini kuchaytirish bo'yicha qilingan yangiliklar bu sohada yuksak natijalarga erishish imkonini bermoqda.

Klinik amaliyotda ushbu protezlar bemorlarda yuqori darajadagi o'tkazuvchanlik, past infeksiya darajasi va yaxshi to'qima integratsiyasini ko'rsatdi. Shu bilan birga, yangi regenerativ texnologiyalar, 3D-bioprinting va sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilayotgan individual yondashuvlar yaqin kelajakda ushbu sohaning rivojida yangi bosqichni boshlab berishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, biokompatibil protez materiallari yurak-qon tomir jarrohligi sohasida davolash samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brown, M. A., & Green, R. (2021). Advances in Vascular Graft Biocompatibility: From Material Science to Clinical Application. *Journal of Biomedical Materials Research*, 109(4), 872–889.
2. Kachlany, S. C., et al. (2020). Biodegradable vascular grafts: a review of materials and design. *Cardiovascular Engineering and Technology*, 11(3), 321–334.
3. Malakhov, A. O., & Petrov, N. I. (2019). Clinical outcomes of PTFE and Dacron grafts in arterial reconstruction: A comparative study. *Russian Journal of Vascular Surgery*, 8(1), 45–51.
4. Zhang, Y., et al. (2022). Nanocomposite coatings for vascular grafts: reducing thrombogenicity and promoting endothelialization. *Materials Science and Engineering: C*, 128, 112287.
5. World Health Organization (WHO). (2023). Global Status Report on Cardiovascular Diseases.
6. Rakhimov, O. A., & To'xtasinov, B. T. (2021). Yurak-qon tomir protezlarida biokompatibil materiallar qo'llanishining dolzarb masalalari. *O'zbekiston Tibbiyot Jurnal*i, 2(135), 56–61.
7. Sun, W., & Wang, Z. (2023). 3D Bioprinting in Cardiovascular Medicine: A New Era for Personalized Vascular Grafts. *Frontiers in Bioengineering and Biotechnology*, 11, 1175312.